

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA MUSIQA SAN'AT TURI SIFATIDAGI AHAMIYATI. MUSIQA TARBIYASINING BOLA XAYOTIDAGI O'RNI

Xalilova Mahfuza Maxamadjonovna

Chirchiq davlat pedagogikauniversiteti

Musiqa ta'limi kafedrası kattao'qituvchisi.

Hayitboeva Nozima Zokir qizi

Chirchiq davlat pedagogikauniversiteti

Musiqa ta'limi kafedrası 1-bosqichtalabasi.

Annotatsiya: *Ushbu maqola musiqa san'ati haqida bo'lib, ta'lim sohasida, milliy istiqlol mafkurasini yoshlar ongiga singdirish jarayonida san'at alohida o'rin tutishi, tashkil etiladigan musiqiy tadbirlar, iste'dodli san'atkorlar va hayot manzarasini yaratib o'z his-tuyg'ulari va kechinmalari bilan zavqlantirib o'zligini to'la namoyon qila olishi mumkinligi xaqida so'z yuritiladi. O'zbekistonda barcha sohalar qatori musiqa san'ati tizimida ham keng qamrovli yangilanishlar va ijobiy o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Musiqa san'atini yanada kuchaytirish, musiqiy merosimizni yoshlarga yetkazib bera olish haqida ma'lumot beriladi.*

Kalit so'zlar: *musiqa, asar, san'at, kuy, sado, tovush, nutq, xalq musiqa ijodi, kompozitorlik ijodi, janr, shakl, tur, bayram, ijod.*

Abstract: *This article is about the art of music, in the field of education, in the process of inculcating the ideology of national independence in the minds of young people, the special place of art, organized musical events, talented artists and creating a landscape of life. It is said that he can fully express himself by having fun with his feelings and experiences. In Uzbekistan, as well as in all areas, comprehensive updates and positive changes are being carried out in the system of music art. Information will be given on how to further strengthen the art of music, how to deliver our musical heritage to young people.*

Key words: *music, work, art, melody, sound, speech, folk music creation, composer's creativity, genre, form, type, holiday, creativity.*

Musiqa- (yun. mousiche —muzalar san'ati) — inson hissiy kechinmalari, fikrlari, tasavvur doirasini musiqiy tovush (ton, nag'ma)lar izchilligi yoki majmui vositasida aks ettiruvchi san'at turi. Uning mazmuni o'zgaruvchan ruhiy holatlarni ifodalovchi muayyan musiqiy badiiy obrazlardan iborat. Musiqa insonning turli kayfiyatlari (mas, ko'tarinkilik, shodlik, zavklanish, mushohadalik, g'amginlik, xavf-qo'rquv va boshqalar)ni o'zida mujassamlashtiradi. Musiqa asarlari mazmunida badiiy g'oyalar umumlashgan holda berilib, musiqali obrazlarning o'zaro munosabatlari (taqqoslanish, to'qnashuv, rivojlanish kabi) jarayonida shakllanadi. Mazkur jarayonning xususiyatlariga ko'ra Musiqa mazmuni ham turli — epik, dramatik, lirik belgilarga ega bo'lishi mumkin. Musiqa shakllari har bir davrning ma'naviy-ma'rifiy talablariga javob bergan holda, ayni vaqtda inson faoliyatining ko'pgina jabhalari (muayyan jamoaviy tadbirlar, odamlarning o'zaro etik va estetik ta'sir etish, muloqot qilish jarayonlari) bilan mushtarakdir. U dam olish va ko'ngil ochish paytlari, turli marosim, bayram, bazm va sayillar, diniy va rasmiy tadbirlar, ommaviy va

harbiy yurishlar, sport mashqlari va mehnat jarayonida muayyan vazifalar bajaradi. Mazkur jarayonning xususiyatlariga ko‘ra Musiqa mazmuni ham turli – epik, dramatik, lirik belgilarga ega bo‘lishi mumkin. Bulardan insonning ichki dunyosi, ruhiy holatlarini ifodalashga moyil bo‘lgan lirika Musiqaning

„botiniy“ tabiatiga ancha yaqindir. Musiqaning mazmuni – shaxsiy, milliy va umumbashariy badiiy qiymatlarning birligidan iborat bo‘lib, bunda ma’lum xalq, jamiyat va tari-xiy davrga xos ruhiy tarovat, sur‘at, ijtimoiy fikr va kechinmalar

umumlashgan holda ifodalanadi. Musiqa shakllari har bir davrning ma’naviy- ma’rifiy talablariga javob bergan holda, ayni vaqtda inson faoliyatining ko‘pgina jabhalari (muayyan jamoaviy tadbirlar, odamlarning o‘zaro etik va estetik ta’sir etish, muloqot qilish jarayonlari) bilan mushtarakdir. Musiqaning, ayniqsa, insonning axloqiy va estetik didini shakllantirish, hissiy tuyg‘ularini rivojlantirish, ijodiy qobiliyatlarini rag‘batlantirish vositasi sifatida roli juda muhimdir.

Nutq, tovushli signal berish va boshqa tovushli—ma’noli jarayonlar singari, Musiqa ham muayyan ma’lumotlarni sadolar vositasida ifodalash imkoniyatiga ega. Jumladan, tovushlarning baland-pastligi, ingichka-yo‘g‘onligi, uzunqisqaligi, kuchliligi va boshqa vositalar yordamida odamning ichki holatini ifodalash imkoniyati jihatidan Musiqa nutqqa (nutq intonatsiyalariga) o‘xshaydi. Ammo, san’at turi sifatida Musiqa fakat ungagina xos bo‘lgan xususiyatlar (mas, badiiy-estetik maqsadlarni ko‘zlashi, mazmun va shakl badiiy qiymat sifatida kasb etilishi, ayniqsa, Musiqa tovushlarining muayyan musika tizimlarida tashkil etilishi) bilan nutkdan farq qiladi. Har bir alohida olingan Musiqa tovushi birlamchi ifodaviy imkoniyatga ega bo‘lsada Musiqa tovushlarining baland-pastlik munosabatlari lad tuzilmalarida, muvaqqat nisbatlari esa – musiqiy ritm va metrda o‘z aksini topadi. Dunyoning aksariyat xalqlari Musiqa madaniyati, jumladan, o‘zbek musiqasi folklori, an’anaviy musiqasi va bastakorlik ijodiyotida lad asosini turli ko‘rinishdagi diatonika tashkil etadi. Kompozitorlik Musiqada (ayniqsa, XX asrda rivoj toptan yo‘nalishlarda) diatonika bilan birga xromatika ham keng o‘rin olgan. Musiqada asosiy badiiy vosita – kuy (melodiya)dir. Musiqaning ogzaki an’anadagi (monodiya) uslublarida kuy badiiy obrazning yagona va tugal musiqiy ifodasi hisoblanadi. Ko‘p ovoqli kompozitorlik yo‘nalishlarda garmoniya, polifoniya unsurlari ham muhim o‘rin egallaydi. Musiqa asaridagi kuy (mavzu)lar rivoji uning kompozitsiyasini (shakl)ni tashkil etadi. Musiqa shakli asar mazmunining moddiy tajassumi va vujudga kelish vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Musiqa asarlari shakliga muntazam takrorlanuvchi tarkib va unsurlar xos bo‘lib, bular

badiiy mazmundagi o‘zgaruvchanlik, harakatchanlik kabi xususiyatlarga ma’lum darajada ziddir. O‘zaro aloqa va birlik doirasidagi bunday dialektik ziddiyatlar.

Bastakor va kompozitorlar badiiy obrazlarni kengroq qamrashga intilishib, Musiqa va boshqa san’at turlari qorishmasi (sintezi)dan foydalani-shadi. Aniq tushunchaga ega bo‘lgan so‘z, sahna harakati, kino tasviri va boshqa unsurlar bilan qorishiq Musiqa asarining ifodaviy imkoniyatlari kengayadi (qarang Vokal musiqasi, Kino musiqasi, Raqs musiqasi, Teatr musiqasi). Musiqa, shuningdek,

boshqa san’at turi va janrlarida ham muxim rol o‘ynaydi. Masalan, opera janrida, o‘zbek musiqali dramasi va komediyasida xonandalik, xor san’ati hamda orkestr musiqaschnk drama

bilan bog'laydi. Balet va boshqa raqs shakllari ham uzining badiiy obrazlarini Musiqa yordamida ifodalaydi.

Insonning Musiqa faoliyati asosan 3 bosqichda amalga oshiriladi: ijod, ijro va tinglash (uquv). Har bir bosqichda asarning mazmun va shakli uzgacha kurinishga ega bo'ladi. Ijod bosqichida badiiy g'oya va shakl muallif ongida mushtarak holda tug'iladi. Ijro jarayonida shakl va mazmun ijrochi tomonidan uning dunyokarashi, estetik tasavvurlari, shaxsiy tajriba va maxrratiga mos

ravishda uzgartiriladi. Musiqa ixlosmandlari ham ijro etilayotgan asarni uzlarining xususiy didi, hayotiy va badiiy tajribasiga asoslanib qabul qilishadi. Shunday qilib, Musiqa faoliyati hamma bosqichlarda ijodiy tabiatga ega buladi.

Turli (kompozitorlik va og'zaki an'anadagi) uslublarda mussha ijrochiligi ahamiyati turlichadir. Professional yunalishdagi madaniyat tizimida Musiqa ko'pincha badiiy asarlarni ijro etadigan san'atkorlar faoliyati orqali namoyon bo'ladi. Shuning uchun Musiqa ijrochi (sozanda, xonanda)larining aksariyati kompozitor va bastakorlarning haqiqiy hamkorlaridir. Ular ustoz-shogird munosabatlari jarayonida uzlashtirgan yoki nota yozuvi yordamida o'rgangan asarlarni jonli ravishda tinglovchilar oldida talqin etadilar. Musiqiy folklor tizimida Musiqa namunolari omma ongingning badiiy mahsuloti sifatida yuzaga kelib, havaskor qo'shiqchi, sozanda yoki jamoaviy tarzda ijro etiladi. Musiqa ijrochiligi mussha cholg'ulari hamda inson ovozki vositasida amalga oshiriladi. Bular yakka tarzda, ansambl, xor, orkestr kabi birikma shakllarida namoyon buladi.

Musiqa ijodiyoti, ijrochiligi va tinglanishi Musiqa faoliyati ning boshqa turlari - mas, musiqa tarbiyasi, musiqa ta'limi, ilmiy tadqiqot (Musiqashunoslik), musiqiy tanqid va boshqalar bilan birga jamiyat Musiqa madaniyat va tizimini tashkil etadi.

Musiqali idrok yetishning vazifasi va mazmunini aniqlash muhimdir. Bular shaxsning har tomonlama rivoji, jumladan, estetik tarbiyasi vazifalar bilan bog'liq, umumiy maqsadlar bilan belgilanadi. Bunday vazifalar bolalarni musiqa sohasidagi faoliyatga jalb yetish, badiiy musiqaga estetik idrok yetishni va yemotsional o'zlashtirishni rivojlantirish, unga muhabbatni tarbiyalash, musiqali qobiliyatni o'stirish, musiqali didni shakllantirish, bolalarda badiiy ijodkorlik iqtidorini rivojlantirishdan iborat bo'lmog'i kerak. Musiqaning bola hissiyoti va intilishiga, mazmuniga va his yetishiga katta ta'sirini hisobga olganda, haqqoniy va voqeylikni to'g'ri aks yettirgan musiqali asardan o'rinli

foydalanish alohida o'rin tutadi. Musiqiy san'at uchun odamning fikrlash va ifodalash hissiyoti asos bo'lib xizmat qiladi. Musiqa tovush bilan hamohanglik rivojida dastlab nutq va raqs bilan bog'liq bo'lgan yedi. Musiqa mehnat harakati ritmi bilan moslashib, bir maqsadga intilayotgan kishilarni bir-birlariga

birlashtirishni osonlashtiradi. Nutq ohanglarini, mehnat jarayonlari ritmlari va musiqali ohanglarning umumlashuvi natijasida xalq musiqasi shakllanadi. Xalq san'ati manbalariga asoslangan musiqa hamisha jozibador bo'lib, qalbdagi turli his-hayajonlar uyg'otadi. Shu bilan birga, musiqada tovushlarga va tasviriy holatlarga taqlid qilish hollari bor, ammo masalaning mohiyati bular bilan belgilanmaydi. Musiqali obraz o'zining aniq ko'rinishi bilan bog'liqdir.

San'at — kishilik faoliyatining ajralmas qismi bo'lib, kishi shaxsi san'at

vositasi yordamida va ishtirokida to'raligicha yorqin namoyon bo'ladi. Hozirgi kelajak avlodni estetik tarbiyalashda san'at muhim o'rin tutadi. San'at insonparvarlik va odamiylik

hamkorligi ruhida uning hissiyotini o'stirishda yordam berib, ijodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi. Hozirgi zamon yoshlariga estetik idroklarini tarbiyalash borasida g'amxurlik qilar yekanmiz, san'at bilan muomala qilishdan hosil bo'ladigan his-hayajondan uni o'z hayoti va faoliyatida foydalana olishga o'rgatishimiz kerak. Shu sababli estetik tarbiya tarmog'ining

ajralmas qismi sanaladi. Bolalarda kichik yoshlik chog'idan idrok yetish, his yetish, turmush va san'atdagi go'zallikni tushunish ishtiyoqi tarbiyalanadi va bu kabi go'zallikni yaratishga intilish kuchayadi. Bolaning badiiy faoliyatga bo'lgan qiziqishi ortadi. Unda badiiy-ijodkorlik qobiliyati rivojlanadi. Musiqiy-estetik tarbiya demokratik jamiyat kishisini garmonik tarbiyalash yo'lida olib borilayotgan ulkan ishning tarkibiy qismiga aylanmog'i kerak. Bolalar bilan musiqali ish olib borish ayniqsa katta ahamiyat kasb yetadi. Omma orasida musiqali targ'ibot olib bormay turib, to'laqonli natijalarga yerishib bo'lmaydi. Musiqiy tarbiya bolalarda yerta yoshdan boshlanishi kerak. Musiqa bola qalbida kuchli yemotsional tuyg'u uyg'otadi. Musiqa yordamida uning badiiy idroki o'sib, hissiyotini yanada boyitib boradi. Bolalarda musiqiy idrokini rivojlantirmay ularning musiqaga mehr-muhabbatini yetarli darajada qiziqitirmay turib, har tomonlama jismoniy, ma'naviy boy va boshqa sifatlarni tarbiyalab bo'lmaydi. Musiqaga kichik yoshlikdan uyg'ongan qiziqish kishining keyingi musiqiy rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR:

1. Abdumannon Nazarov, Olimjon Bekov. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Hasanov A. „Musiqa va tarbiya“-T.:O`qituvchi , 1993.
3. Yusupova N. „Musiqa savodi , metodika va ritmika” Toshkent 2010
„Musiqa” nashriyoti.
4. B. R. Yakubov Xorijiy mamlakatlar musiqa adabiyoti. Farg'ona 2002.
5. G.Elmurodova (2022) Musiqa san'ati va uning bizning hayotimizdagi o'rni
6. Jahon musiqasi tarixi fanidan o'quv qo'llanma: G'arb musiqa san'atining XVIII asrgacha shakillanish va rivojlanish davri. G. va R. Tursunova - Toshkent 2017
7. O'zbek musiqasi tarixi. T. E. Solomonova - Toshkent —O'qituvchil 1891
8. Doston navolari. B. Matyoqubov - Toshkent 2009
9. Sh.R.Mahkamova “Имконияти чекланган болалар ва хар томонлама етук авлодни тарбиялашда музиканинг ўрни” 2020
10. M.S. Muxiddinova “Мақтабгача таълим ташкилотларида ахборот- компьютер технологияларини муסיқа тарбияси воситаси сифатида қўллашнинг хусусиятлари” 2020 yil
11. M.A.Asadullaeva “Ёшларни маънавий тарбиялашда қўшиқчилик санъатининг тутган ўрни” 2020 yil
12. O`zbekiston Respublikasi Xalq ta`limi vazirligi: www.uzedu.uz
13. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Musiqa>
14. <https://fayllar.org/maktabgacha-talim-muassasasida-musiqaviy-tarbiyaning>
15. -maqsad-va.html